

Pastorace v domově pro seniory: vybrané otázky¹

Věra Suchomelová

„Všechno má určenou chvíli a veškeré dění pod nebem svůj čas...“ (Kaz 3,1–8). Stáří a zejména takzvaný čtvrtý věk staví člověka před zásadní úkoly a výzvy, pro jejichž zvládnutí je ten „správný čas“ právě na vrcholu životní cesty. Je čas (nejvyšší a poslední) dořešit nedořešené, uzdravit zraněné, ukončit započaté, napravit pokazené, otevřít uzavřené, dotvořit a zhodnotit život.² Stáří tak dává svému nositeli šanci život zhodnotit a naplnit, zároveň však kumuluje životní ztráty a obtíže v mnoha oblastech. Metaforicky řečeno, stáří je obdobím sklizně životních plodů, některé ovšem mohou být jen těžko požitelné. Také proto Jan Pavel II. označuje stáří za jednu „z nejtěžších kapitol velkého umění žít“.³ S ohledem na tyto skutečnosti se pastorace seniorů jeví nejen jako potřebná, ale přímo jako životně důležitá.

Patrně nejčastěji citovaná věta předmluvy encykliky *Gaudium et spes* apeluje na nezbytnost zájmu všech křesťanů o radosti a naděje, smutky a úzkosti lidí naší doby, a to nejen na „církevní půdě“. Pastoraci seniorů tak lze charakterizovat jako doprovázení staršího člověka (nejen věřícího či přímo tradičně religiozního křesťana) v hledání směru jeho života, životním bilancováním ve vlastním duchovním rozvoji i v přípravě na smrt, jako pomoc k lidsky důstojnému zvládnutí náročných životních okamžiků a krizí; to vše s respektem k jedinečnosti daného člověka včetně jedinečnosti jeho spirituality a v jakémkoli prostředí.⁴ P. Ambros mluví o pastoračním charismatu jako o „umění doprovázet člověka v dějinách jeho života a víry“.⁵ Životním prostředím mnoha starších lidí, zvláště těch s omezenou soběstačností, jsou domovy pro seniory. Specifika institucionalizovaného bydlení se bezesporu promítají do dějin života i víry a mohou umocňovat některé těžkosti se stářím související. Můžeme se tedy ptát, jak se prostředí rezidenčního zařízení promítá do způsobu pastorace a budování vztahu mezi pastorem (pastoračním pracovníkem)⁶ a pastorovaným.

Následující text vychází z dílčích závěrů kvalitativní studie *Duchovní potřeby v životě jihočeských seniorů*,⁷ realizované v rámci disertační práce autorky.⁸ Cílem je jednak reflektovat současnou praxi v oblasti pastorace v domovech pro seniory, jednak na základě analýzy kvalitativních dat a s ohledem na zmíněné pojetí pastorace seniorů formulovat některá doporučení do pastorační praxe (nejen) v domovech pro seniory.

1 Tato studie vznikla v rámci projektu specifického výzkumu GAJU 117/2013/H – Pojetí kvality sociální práce v souvislosti se sebedefinováním sociálního pracovníka a jeho pomáhající profese.

2 Srov. Aleš OPATRŇÝ, *Pastorace zvláštních skupin*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014, s. 34.

3 JAN PAVEL II., *Nebojme se pravdy: nedostatky lidí a provinění církve*, Praha: Zvon, 1997, s. 73.

4 Srov. širší definici pastoračního jednání, jak ji uvádí Aleš OPATRŇÝ, *Pastorace zvláštních skupin*, s. 16.

5 Srov. PAVEL AMBROS, *Fundamentální pastorační teologie*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 117.

6 V určitém smyslu může být pastorem jakýkoliv křesťan v blízkosti seniora, v závislosti na své lidské a duchovní zralosti. V případě hlubších otázek, zranění z duchovní oblasti či obecně otázek obtíží v duchovní oblasti je nezbytná intervence „duchovně kompetentní“ osoby s patřičným vzděláním. V české realitě se v tomto případě jedná zejména o duchovního konkrétní církve či pastoračního asistenta.

7 Stejně jako data výzkumu tvořily hloubkové rozhovory s dvaceti seniory staršími sedmdesáti pěti let, doplněné terénními poznámkami z přímého pozorování fyzického prostředí a sociálního klimatu ve dvou rezidenčních zařízeních (uvedené pod fiktivními názvy Zálesí a Jiřkov). Sběr dat probíhal od ledna 2012 do června 2013. Komunikačními partnery byli senioři starší sedmdesáti pěti let, polovinu z nich tvořili obyvatelé domova pro seniory. Tematická analýza dat se odvíjela od doslovné transkripce.

8 VĚRA SUCHOMELOVÁ, *Senioři a spiritualita: duchovní potřeby v každodenním životě*, České Budějovice, 2015, disertační práce, Jihočeská univerzita, Teologická fakulta, Katedra pedagogiky.

Pastorace v domovech pro seniory: reflexe současné praxe

Tuzemské domovy pro seniory lze – s určitou nadsázkou – považovat za misijní území. Duchovní péče v těchto rezidenčních zařízeních není (na rozdíl například od německy mluvících sousedních zemí) koncepčně ošetřena. Na jedné straně je tak závislá na dobré vůli managementu a aktuálních finančních možnostech daného zařízení, na straně druhé na možnostech a ochotě církvi se na této péči podílet. Pokud dané zařízení⁹ avizuje nějakou formu duchovní péče, většinou je touto péčí myšlen určitý „servis“ pro seniory, kteří se prezentují jako věřící a sami projeví zájem o religiozní praktiky.¹⁰ Součástí života daného zařízení je například slavení eucharistie či bohoslužba nekatolické církve jednou v měsíci, jednou týdně návštěvy akolytů přinášejících eucharistii těm, kdo o ni požádají, či zprostředkovaná návštěva duchovního na vyžádání konkrétního seniora. Za této situace církev spíše reaguje na „poptávku“ a pastýřsky působí zejména na tradičně religiozní křesťany, kteří jsou i v rezidenčním zařízení v kontaktu se spolufarníky (případně s duchovním) z původního bydliště, aktivně projevují zájem o účast na svátostech, čerpají posilu z duchovních textů a podobně.¹¹ Tento postoj označuje Schlemmer za nesmyslné cílení pastorační péče zejména dovnitř vlastní církve v rámci jakéhosi sebezáchovného, udržovacího procesu.¹²

Analýza kvalitativních dat ukázala limity takto pojaté pastorační péče. Přestože do obou zařízení, ve kterých výzkum probíhal, docházel duchovní i pastorační asistent, nikdo z dotazovaných je jako partnery k duchovnímu rozhovoru nezmínil a za tímto účelem nevyhledal. Ani senioři prezentující sami sebe jako věřící neuvedli tyto „duchovní profesionály“ jako někoho, s kým by bylo možné sdílet životní těžkosti, řešit otázky vztahující se k existenciálním tématům či jednoduše navázat bližší vztah (na rozdíl od sester, aktivizačních pracovníků a přátel). Jednou z příčin může být skutečnost, že pastorační pracovníci byli seniory vnímáni zejména jako nositelé určité „nepřekročitelné“ role. Pastorační asistent byl zejména „ten, který podává“, pastorační asistentka „ta, která vede růženec“, a kněz „ten, který slouží mši“. Tuto domněnku může podpořit úryvek z rozhovoru autorky (S) s paní Marií (M, 85 let), věřící, dosud činorodou, ale velmi osamělou ženou z domova v Zálesí.

S: „A tam (pozn.: po pravidelné středeční bohoslužbě slova) si můžete popovídat, třeba když tam chodíte za tím, nebo třeba když byste chtěla něco probrat, co by vás třeba trápilo, nebo měla jste něco v hlavě, tak můžete to probrat s tím panem P. (pastoračním asistentem)?“

M: „Ne, ten jenom právě přijede, obejde tohle, má tam asi dvě babičky, kterým podává...“

S: „Takže on spíš chodí a podává.“

M: „Jenom podává, no, jinak ne.“

S: „A ta paní P. (pastorační asistentka, manželka pana P.) ta jenom popovídá, to taky není?“

M: „Ne, ta jenom přijde na ten růženec.“

9 V této části textu se autorka opírá nejen o terénní pozorování v domovech Zálesí a Jiříkov, ale zejména o informace získané cestou neformálního dotazování pracovníků domovů pro seniory v rámci kurzů dalšího vzdělávání, konferencí apod.

10 Zúžené pojetí duchovní péče odráží běžný pohled na duchovní potřeby ze strany nejen laické, ale často i odborné veřejnosti či místní církve.

11 Srov. Aleš OPATRŇÝ, *Pastorace zvláštních skupin*, s. 20.

12 Srov. Karl SCHLEMMER, *Českobudějovické teze k pastorační budoucnosti*, in: *Pronikavá změna pastorační péče nebo sebezáchovný provoz? Být církví misionářským způsobem: mezinárodní pastoračně teologické sympozium*, eds. Zdeněk DEMEL – Karl SCHLEMMER, České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005, s. 139.

Paní Marie vůbec neuvažovala (či se neodvažovala uvažovat?), že by se někomu z nich mohla či měla svěřit s těžkostmi a otázkami pramenícími z jejího stáří, osamělosti, nejistoty, zklamání. Je tedy otázkou, zda se religiozní senioři skutečně mají na koho obrátit, pociťují-li potřebu (často nevyřčenou) duchovního rozhovoru či doprovázení, pokud je nenavštěvuje například duchovní z jejich domovské farnosti. V ještě větším „vzduchoprázdnu“, co se duchovní pomoci a doprovázení týče, se pak nalézají senioři, kteří se prezentují jako nevěřící či ateisté nebo pociťují nějaký blok ve vztahu k církvi. Ve vztahu ke zmíněným zařízením lze předpokládat, že by pastorační pracovníci byli lidsky i odborně schopni a ochotni seniory v jejich situaci doprovázet – pokud by ovšem byli osloveni...

Můžeme shrnout, že čeští senioři, prožívající závěrečnou fázi svého života v běžném rezidenčním zařízení, mají dostupnou kvalitní zdravotní péči a množství volnočasových a terapeutických aktivit, ale v nejdůležitějších oblastech svého života zůstávají často bez pomoci a osamělí.

Pastorace seniorů jako (v první řadě) vztah

Pastorace seniorů znamená v první řadě vztah a komunikaci, stejně jako víra či spiritualita. Ústřední témata tohoto vztahu reflektují mnohé pokoncilní církevní dokumenty, spojené zejména s osobou Jana Pavla II.,¹³ ale i například Závěrečný dokument plenárního sněmu katolické církve v ČR.¹⁴ Pro doprovázejícího (pastorujícího) znamená tento vztah nejen dávat – tedy chápat, respektovat, pomáhat a podporovat, objevovat duchovní dimenzi ve starostech, úkolech a výzvách –, ale také se nechat obdarovat osobností a životním příběhem doprovázeného.¹⁵ Na této bázi navázaný vztah dává bezpečný prostor nejen ke sdílení všednodenních starostí a radostí, ale také k nejhlubším otázkám, které si dnešní senior klade stejně jako kdysi biblickí starci: „Jaký je smysl bolesti, zla, smrti? Nač ona vítězství, tak draze dosažená? Co přijde po tomto pozemském světě?“¹⁶ Na základě závěrů přehledové i analytické části kvalitativní studie *Duchovní potřeby v životě jihočeských seniorů* a s odkazem na uvedené vymezení pastorace bylo možné charakterizovat několik aspektů pastorace starších lidí (nejen) v domovech pro seniory.

1. Vlastní iniciativa v navázání kontaktu

Jak už bylo řečeno, žádný z participantů výzkumu, ať religiozních či nereligiozních, žijících v domě pro seniory či ve vlastním bytě, nejmenoval duchovního či pastoračního asistenta jako osoby, jimž by mohl svěřit své otázky či obavy a s kým by mohl mluvit o svých obtížích. Příčinou této skutečnosti může být určitý ostych před „církevní autoritou“ a zároveň nejasná představa o kompetencích kněze či pastoračního asistenta. Senioři religiozně socializovaní v předkoncilní církvi obvykle nebyli a nejsou zvyklí navazovat přátelské, důvěrné vztahy s duchovním (což není až tak výjimečné mezi současnou mladou a střední generací).

13 Srov. například dokument PAPEŽSKÁ RADA PRO LAIKY, *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, Praha: Česká biskupská konference, 2010; nebo JAN PAVEL II., *List starým lidem*, Praha: Česká biskupská konference, 1999.

14 Srov. *Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě*, Závěrečný dokument Plenárního sněmu katolické církve v ČR, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.

15 K tématu více Aleš OPATRŇÝ, *Pastorace zvláštních skupin*; nebo také Vladimír BOUBLÍK, *Teologická antropologie: člověk v Kristu Ježíši*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 80.

16 Srov. *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. Konstituce *Gaudium et spes*, čl. 10. Dále v textu pouze GS a číslo příslušného oddílu.

Analýza dat také poodhalila důvod, proč se mnozí senioři, ač křesťané, s duchovním, který do domova pro seniory dochází, vůbec nemusejí setkat. Její závěry potvrdily jinými autory¹⁷ deklarovanou preferenci soukromého prožívání religiozity ve vyšším věku na úkor participace v církevním společenství, a to i u tradičně religiózních seniorů. Osobní spiritualita či víra znamená pro mnohé seniory zejména vnitřní prostor, ve kterém jsou oni sami s Bohem, se svými blízkými, se svými ideály a tužbami, které je přesahují. Preference prožívání religiozity v soukromí může mít několik příčin. Za prvé se může jednat o přirozenou tendenci ke ztišení a kontemplaci ve vlastním nitru ve smyslu Tornstamovy gerotranscendence, charakterizující stáří jako transcendentní samo o sobě, pro něž je typické stírání hranic mezi minulostí, současností a budoucností, pokles zájmu o materiální a povrchní vztahy a naopak zvýšená potřeba osamělého rozjímání.¹⁸ Za druhé může jít o potřebu určitého vnitřního prostoru jako úkrytu před ohrožujícím či zahanbujícím prostředím, soukromého místa, ve kterém není atakována lidská důstojnost, kde se člověk setkává s Bohem i se svými blízkými, kde může být sám sebou, kde není zraňována láska, kde je stále prostor pro víru a naději. Za třetí zde mohou hrát roli minulá zranění související s církevní praxí a následná ztráta důvěry v církev jako instituci; za čtvrté to může být prostá nechuť setrvávat ve společnosti lidí, kteří jsou člověku nepříjemní a které přesto musí denně potkávat či s nimi dokonce sdílet jeden pokoj.

V neposlední řadě mohou být příčinou více či méně „technické“ důvody, bránící staršímu člověku plně participovat na společenství: nevhodné prostory (například jídelna s nepohodlnými židlemi) nebo nedostatečný respekt pastoračního pracovníka ke smyslovému či kognitivnímu omezení vedoucímu ke komunikačním bariérám. Příkladem může být úryvek z rozhovoru s paní Stelou (79) z domova v Jiříkově, věřící ženou s mnoha fyzickými obtížemi. Stela svůj negativní postoj k participaci na církevním společenství v domově nejdříve zdůvodnila obecnou nedůvěrou k duchovním, vzápětí ale zmínila zcela praktické důvody – smyslové omezení: „Máme tady kapli, pan farář sem chodí jednou za týden nebo za čtrnáct dní. Já ho neslyším, co povídá. Já špatně vidím...(…) Tak jsem z toho ani nic neměla. Tak říkám, co tam mám sedět, sedět a jenom takhle koukat.“

Můžeme shrnout, že stejně jako Bůh přichází vstříc člověku,¹⁹ tak i pastorující musí potřebným sám vyjít vstříc, a to způsobem, který jsou schopni pochopit a přijmout. Určitá „depistáž“ potřebných a navázání prvního kontaktu musí jednoznačně vycházet z iniciativy pastoračního pracovníka, což je v rámci domova pro seniory bezesporu snazší než v případě osamělých lidí žijících ve vlastním bytě.

2. Láska k bližnímu jako východisko

Závěry výzkumné studie nenaznačily výrazné rozdíly v intenzitě a zakoušení duchovních potřeb mezi obyvateli rezidenčního zařízení a seniory žijícími ve vlastním prostředí až na jednu výjimku: obyvatelé domova pro seniory zakoušeli výrazně intenzivněji potřebu lásky, a to jak ve smyslu lásku přijímat, tak ve smyslu obdarovávat, tedy lásku dávat, být užitečný.

17 Srov. Walter FÜRST a kol., „Selbst die Senioren sind nicht mehr die alten...“ *Praktisch-theologische Beiträge zu einer Kultur des Alterns*, Münster: Lit Verlag, 2003.

18 Srov. Lars TORNSTAM, Gerotranscendence – a theory about maturing into old age, *Journal of Aging and Identity* 1/1996, s. 37–50.

19 Srov. *Katechismus katolické církve*, vyd. 2., Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 50–67.

V prostředí, které často atakuje lidskou důstojnost (zejména v případě nedobrovolně sdílených pokojů), se starší člověk o to víc potřebuje cítit přijímán, respektován, potřebuje se cítit jako ten, který má co dát a který ještě může být užitečný. Potřebuje vědět, že je milován, potřebuje zakoušet Boží lásku. Zralý křesťanský postoj pastorujícího umožňuje „obdařit ho pohledem lásky, který tolik potřebuje“.²⁰ Benedikt XVI. připomíná úzkou souvislost lásky k Bohu a lásky k bližnímu.²¹ Pastore v tomto smyslu znamená „být s člověkem“, nevázat péči a zájem na dosažení určitého cíle, respektovat jeho jedinečnost včetně jeho jedinečného a originálního vztahu k Bohu a úrovně jeho víry. Takovým způsobem pojatá pastore dává starému člověku hodnotu, důstojnost, pomáhá mu uchovávat naději a víru. Na empatii, úctu a lásku jako podstatu jakékoliv pastorační činnosti odkazuje již zmíněná první věta předmluvy konstituce *Gaudium et spes*: „vždyť přece není nic opravdu lidského, co by nenašlo odezvu v srdcích Kristových učedníků“.²²

Setkání s druhým člověkem může být i ve stáří spouštěčem rozhodného kroku na cestě k duchovní zralosti.²³ Bezpodmínečnou lásku, respekt a úctu k bližnímu ukotvenou v lásce k Bohu lze považovat za jakési „stěžejní kanály“ pastore seniorů.

3. Otevřenost

Láskyplná duchovní intervence pomáhá jakémukoliv staršímu člověku (tedy nejen tomu, který se prezentuje jako věřící) na cestě rozvoje jeho osobní spirituality a přináší mu to nejpřesvědčivější svědectví o lásce Boha k člověku. Papež František apeluje na neutuchající misijní aktivitu s respektem k její variabilitě: „...nicméně všichni jsme pozváni přijmout toto povolání – vykročit z vlastního pohodlí a mít odvahu vydat se do všech periferií, které potřebují světlo evangelia“.²⁴

V určitém smyslu bychom mohli za takovou „periferii“ považovat i pokoje domova pro seniory, jejichž obyvatelé nepatří k tradičně religiozním křesťanům a výslovně nežádají eucharistii ani jiné svátosti, případně těch křesťanů, kteří nežijí v kontaktu s církví a svou religiozitu praktikují v mezích svého bytu a ve svém nitru, nebo dokonce, ač religiozně socializovaní, svou víru zcela nebo částečně ztratili. Pokud se duchovní pastýř zaměřuje systematicky pouze na malou skupinu svých stálých a osvědčených „oveček“, těžko lze v tomto případě mluvit o misijní dynamičnosti²⁵ či církvi otevřených dveří.²⁶

Otevřenost spočívá i v oproštění se od skrytého či přiznaného cíle pastore – například konverze či návratu „do lůna církve“.²⁷ Na druhou stranu, přestože pastorační péči rozhodně nelze zaměňovat s cílenou katechezí, pastorující by se neměl snažit ani o jakousi

20 BENEDIKT XVI., *Deus caritas est*, Praha: Paulínky, 2006, čl. 18. Dále v textu pouze DCE a číslo příslušného oddílu.

21 Srov. DCE čl. 17.

22 GS čl. 1.

23 Srov. Walter FÜRST a kol., *„Selbst die Senioren sind nicht mehr die alten...“*, s. 83. Fürst a kolegové na základě rozsáhlé kvalitativní studie se staršími dospělými označili za nejvýraznější spouštěče změn v oblasti religiozity vedle náročných životních okamžiků setkání s konkrétními lidmi.

24 FRANTIŠEK, *Evangelii gaudium. Radost evangelia: apoštolská exhortace o hlásání evangelia v současném světě*, Praha: Paulínky, 2014, čl. 20.

25 Tamtéž, čl. 48.

26 Tamtéž, čl. 46.

27 Srov. Aleš OPATRŇÝ, *Malá příručka pastorační péče o nemocné*, Praha: Pastorační středisko Arcibiskupství pražského, 2003, s. 8.

„náboženskou neutralitu“. Jeho vnitřní síla totiž pramení nejen z jeho osobnostních kvalit, ale zejména z jeho vlastní identity křesťana. V tomto smyslu upozorňuje Aleš Opatrný na podstatu pastorační péče, která „nepředstavuje ani jen řeč o Bohu, víře, eventuálně svátostech, a není to také řeč jen a jen obecně lidská, ve které se vyhneme jakékoli zmínce o Bohu“.²⁸

Můžeme shrnout, že potřeba naplnění v oblasti duchovních potřeb je společná všem seniorům nezávisle na jejich (ne)deklarovaném náboženském vyznání či denominaci. Pastorační pracovník musí být fyzicky, mentálně i duchovně přítomen pro všechny seniory v duchu působení Ježíše Krista, zejména pro ty „nemocné“ (Mt 9,12–13), tedy ne pro konstantní skupinu věrných „kostelních“ věřících.

4. Aktivní naslouchání

Pastorační pracovník by se měl zorientovat v životním příběhu konkrétního člověka, aby mohl pochopit jeho přístup k víře, k religiozitě, k participaci na církevních obřadech. Nejedná se přitom o jakousi hloubkovou analýzu životní historie, spíše o ochotu dát staršímu člověku čas a prostor pro vyjádření vlastního životního příběhu. K aktivnímu naslouchání jako výchozímu bodu jakékoli křesťanské intervence odkazuje v určitém smyslu i koncilní dokument o misiích, jehož jedenáctý článek nese stručný název „Být a hovořit s lidmi“.²⁹

V rozhovoru se starým člověkem, jehož silnou potřebou je sdílet svůj životní příběh, zvláště platí Kazatelovo: „je čas mlčet i čas mluvit“ (Kaz 3,7). Aktivní naslouchání pomáhá odhalit skutečné příčiny dlouhodobě posilovaných a verbálně deklarovaných negativních religiózních (i nereligiózních) postojů i rozpory v konzistenci vnějšího a vnitřního prožívání křesťanské spirituality, tedy nedostatky v základních principech křesťanské spirituality, jak je definuje například J. P. Ondok.³⁰ Pastorující je tak nepostradatelným průvodcem na cestě člověka ke spáse, protože, jak uvádí *Gaudium et spes*, „rozpor, který je u mnoha lidí mezi vírou, ke které se hlásí, a denním životem, je třeba počítat mezi nejzávažnější omyly naší doby.“³¹ Starší člověk mohl v podobném rozporu prožít mnohá desetiletí, aniž by si ho byl vědom a aniž by s ním někdo na toto téma mluvil.

Aktivní naslouchání také umožní pastorujícímu odhalit jazyk, jímž senior ve vztahu k religiozitě mluví. „Nevíra“, „ateismus“, nebo naopak „víra“ mohou být chápány mnoha způsoby, které bez znalosti osobní historie člověka a příběhu jeho víry není možné rozkrýt. V tomto smyslu A. Opatrný³² poukazuje na nutnou obezřetnost při dělení lidí na „věřící“ a „nevěřící“. „Nevěřící“ mohou být jednak lidé, již skutečně víru v Boha nepřijímají, ale také to mohou být ti, kteří mají negativní vztah ke katolické církvi, k církvi obecně či celkově k nějaké formě náboženství, ale s Bohem nějakým způsobem „počítají“. Takto deklarovanou variabilitu „nevíry“ potvrdily i závěry výzkumné studie *Duchovní potřeby v životě jihočeských seniorů*, na jejichž základě lze doplnit ještě jeden možný postoj těch, již sami sebe prezentují

28 Tamtéž.

29 *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: ZVON, Ad gentes, čl. 11.

30 Srov. Josef Petr ONDOK, *Čmelák asketický: Úvahy o křesťanské spiritualitě*, Svitavy: Trinitas, 2003, s. 45.

31 GS čl. 43.

32 Srov. Aleš OPATRŇÝ, *Pastorace zvláštních skupin*, s. 21.

ako „nevěřící“. Mohou to být lidé, kteří by s Bohem rádi „počítali“ a cítili jeho přítomnost ve svém životě, ale vzhledem ke zraněním, nepochopení či neznalosti se jim tento vztah nepodařilo navázat. Důvody jejich postoje jsou často téměř nevyřčené, případně řečené „mezi řádky“, a pozorné a trpělivé naslouchání je tak jedinou cestou, jak tyto nuance správně pochopit a zhodnotit vzhledem k dalšímu pastoračnímu postupu.

Můžeme shrnout, že aktivní naslouchání otevírá dveře do seniorovy duše a naplňuje mnohé z jeho duchovních potřeb. Cestou aktivního naslouchání vedeného v respektu a lásce lze detekovat některá zranění duchovního či přímo religiozního charakteru, která brání staršímu člověku otevřít se vztahu s Bohem, ale i některé věroučné omyly, jež mají původ v povrchní dětské katechezi bez dalšího religiozního vedení (doslova tragický dopad mají mylné představy a předsudky ve vztahu ke svátosti smíření).

5. Respekt k osobnímu příběhu vývoje religiozity či spirituality

Jako podstatný aspekt smysluplné pastorační péče je uváděn respekt k úrovni víry daného člověka.³³ Ve stáří dostává toto doporučení další rozměr. Senioři mají za sebou podstatnou část života a k současné podobě víry dospěli cestou mnoha životních zkušeností, náročných životních okamžiků či rozhodnutí. P. Ambros poukazuje na to, že „životní příběh člověka a dějiny jeho víry jsou jedinou, nerozdělitelnou skutečností“.³⁴ Boží vedení a Boží přítomnost se tak projevuje jak ve všedních každodenních událostech, tak v zásadních životních okamžicích a krizích. Přestože jsou senioři stále nejreligioznější skupinou v populaci (ve smyslu tradiční religiozity), není možné vycházet z předpokladu jakéhosi věkem daného stupně duchovní zralosti. Způsob prožívání religiozity či spirituality starších lidí je individuální právě proto, že je odrazem jejich životního příběhu.

Porozumění životnímu příběhu konkrétního člověka jako podstatné součásti příběhu jeho víry je tak jedním z nezbytných aspektů smysluplného duchovního doprovázení. Také výsledky studie *Duchovní potřeby v životě jihočeských seniorů* odkryly výraznou variabilitu podoby religiozity starších křesťanů (tedy těch, kteří byli pokřtěni): pro většinu z nich byl Bůh v jejich životě „nějak přítomen“, kontinuální religiozní praxi během života ale nezachovával ani jeden z nich.

6. Odkrývání a posilování vlastních spirituálních zdrojů

Obraz nemocného, závislého a osamělého vysokého stáří v kombinaci s velkou ochotou sloužit bližnímu může pastoračnímu zastrít velký potenciál starého člověka: jeho vnitřní sílu, nezdolnost, zkušenosti, strategie, silný osobní vztah k Bohu, schopnost hledat a vidět souvislosti a smysl svého životního příběhu, schopnost obětovat své trápení za druhé. Tento potenciál může být často skrytý a nepřiznaný a vhodně vedená pastorační péče může pomoci jeho rozvoji.

33 Srov. Aleš OPATRŇÝ, *Malá příručka pastorační péče o nemocné*, s. 9.

34 Srov. Pavel AMBROS, *Fundamentální pastorační teologie*, s. 117.

Doprovázející by měl pomoci staršímu člověku naplno využít bohatství, které spočívá v duchovní oblasti jeho života. Duchovní intervence by měla směřovat zejména k posílení a rozvoji silných stránek charakteru, schopností a dovedností, k upevnění pozitivních postojů a hodnot, k posílení vědomí důstojnosti a sebedůvěry – například skrze schopnost být vděčný. Fišer uvádí praktický příklad denního rozjímání zaměřeného na posilování vlastních zdrojů skrze zakoušení vděčnosti: „Raději mysli na takové věci a děkuj za ně Bohu i lidem. Začni dneškem: Co pro tebe udělali druzí? Kdo se o tebe postaral? Kdo ti uvařil? Uklidil? Kdo tě navštívil? Kdo se na Tebe mile podíval? Každému ve svém srdci poděkuj. A za všechny a za všechno poděkuj Bohu! Teď postupuj do minulosti a v modlitbě poděkuj všem svým nejbližším. (...) Vzpomeň si na všechno, co ti každý z nich udělal během poslední nemoci, za války a po ní, v letech totality, v jiných těžkých dobách – tady, kde žiješ, jinde, na cestách. Vrať se v myšlenkách do svého dětství a mládí. (...) Děkuj Bohu za to, že ti vždycky odpustil (...) nevracej se k hříchům, které ti už byly dávno odpuštěny.“³⁵ Vděčnost umocňuje důvěru v Boží plán s člověkem, v jeho lásku k člověku, sebedůvěru, víru ve vyšší smysl života a vyšší realitu, jejíž jsem součástí. Je tak předpokladem k překonání nejen aktuálních pochyb o sobě samém, ale i bazální nedůvěry vzniklé v dětství.³⁶

Smyslem pastorační péče není učinit staršího člověka závislým na duchovním doprovázení (či na osobě pastoračního pracovníka), ale pomoci mu probudit a podpořit vlastní síly a duchovní zdroje ke smíření se svým životem, s lidmi, s Bohem, ke smysluplnému zpracování vlastního příběhu, k nalezení či uchování si naděje a víry, uvědomění si vlastní důstojnosti, která není závislá na vnějších okolnostech či znalostech, výkonu a zásluhách. Pak také může naplnit úkoly, jež vyplývají z podstaty stáří a vztahují se k jeho vnitřnímu světu, ale také ven – k lidem v jeho okolí, k mladší generaci, k Bohu.³⁷

Závěr

Přestože by kvalitní sociální péče měla zahrnovat člověka v jeho bio-psycho-socio-spirituální jednotě, v praxi domovů pro seniory je právě duchovní rozměr života příslušnou „popelkou“. Pastorační péče by neměla být jakousi další „sociální službou potřebným“, ale přirozenou součástí života v daném zařízení. Starší lidé touží po kontaktu, potřebují zrcadlit své pocity, obavy, radosti, sdílet svá životní poznání a zkušenosti, potřebují mluvit o své rodině i o vztahu k Bohu, potřebují cítit opravdový zájem o svou osobu, lásku a podporu: „I řekl Hospodin Bůh: ‚Není dobré, aby člověk byl sám‘“ (Gn 2,18). Metaforicky řečeno, jejich duše je hladová. Pastorační péče většinou nemůže odstranit těžkosti z života staršího člověka, ale může mu pomoci tyto obtíže důstojně zvládnout a smysluplně je integrovat do vlastního životního příběhu. Pevné spirituální ukotvení přispívá k vědomí vlastní důstojnosti, představuje důležitý zdroj jakéhosi vnitřního útočiště nezávislého na vnějších okolnostech, a je tak jakýmsi filtrem, přes který člověk posuzuje sám sebe.

Pastorující by si měl být vědom specifik stáří v oblasti fyzické, psychické, sociální i spirituální; jen tak může být starému člověku skutečným doprovázejícím partnerem, jen tak může

³⁵ Zdeněk Cyril FIŠER, *Plný život ve stáří*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 34.

³⁶ K tématu vztahu bazální důvěry popř. nedůvěry a podoby Božího obrazu více Karl FRIELINGSDORE, *Falešné představy o Bohu*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 173 aj.

³⁷ Jak zdůrazňují veškeré v tomto článku zmíněné církevní dokumenty, starý člověk není (a neměl by být) jakýmsi „bezmocným“ pastoračním objektem, ale má velký potenciál být sám subjektem pastorační péče zejména ve své vrstevnické skupině.

naplňovat pastorační událost, nejen literu.³⁸ Necitlivá intervence, byť podložená znalostmi z teologie a dobře míněná, může na dlouhou dobu uzavřít pomyslné dveře nitra staršího člověka a utvrdit jej v rozhodnutí setrvat v bezpečí soukromého „religiozního úkrytu“, kde není velký prostor pro duchovní růst – což je zcela v protikladu ke smyslu pastorage. Láska, respekt a uznání jedinečnosti životního příběhu konkrétního člověka naopak otevírá cestu k duchovnímu růstu a případné společné „duchovní práci“. Podmínkou smysluplné péče o duchovní rozvoj člověka je tak jednak osobnostní vybavení a dobrá vůle, jednak odpovídající vzdělání – formální, neformální či zkušenostní.

Lidsky i duchovně zralý pastorační pracovník, znalý specifik stáří, může staršímu člověku zprostředkovat kontakt se skutečným evangeliem a dodat mu posilu v oblasti duchovních potřeb – jinak se zařadí do zástupu mnoha dalších, kteří se starým člověkem komunikují bez toho, že by ho skutečně viděli a slyšeli, a to i přesto, že tento pracovník v domově pro seniory „podává“, „vede zpěvy“, případně „slouží mši“.

Pastorage v domově pro seniory: vybrané otázky

Abstrakt

Pastorage seniorů ve smyslu doprovázení staršího člověka v příběhu života i víry vyžaduje funkční vztah mezi pastorujícím a pastorovaným. Článek přináší nejprve stručnou reflexi současné praxe pastorační péče v tuzemských domovech pro seniory jako specifického pastoračního prostředí, poté na základě závěrů kvalitativní studie *Duchovní potřeby v životě jihočeských seniorů* vymezuje a charakterizuje aspekty smysluplné pastorage (nejen) v tomto specifickém pastoračním prostředí: vlastní iniciativu pastorujícího v navázání kontaktu se seniory, východisko v lásce k bližnímu, otevřenost vůči všem seniorům bez ohledu na deklarované vyznání, schopnost aktivního naslouchání jejich životnímu příběhu, respekt k osobnímu příběhu vývoje religiozity či spirituality konkrétního člověka a pomoc při odkrývání a posilování jeho vlastních spirituálních zdrojů.

Klíčová slova: stáří, domov pro seniory, pastorage, pastorační pracovník, duchovní potřeby

Pastoral Care in Homes for the Elderly: Selected Issues

Abstract:

Pastoral care of the elderly in the sense of accompanying an older person in the story of life and faith requires a functional relationship between the pastoral worker and the recipient of pastoral care. The paper first brings a brief reflection of the contemporary practice of pastoral care in homes for the elderly in CR as a specific pastoral environment, then, based on the conclusions of the qualitative study *Spiritual Needs in the Life of Elderly Persons in South Bohemia*, defines and characterizes aspects of meaningful pastoral care (not only) in this specific pastoral milieu: own initiative of the pastoral worker in establishing contact with the

38 Srov. Pavel AMBROS, Dvojitá tvář pastorage. Litera a duch, in: *Pronikavá změna pastorage nebo sebezáchovný provoz? Být církví misionářským způsobem: mezinárodní pastoračně teologické sympozium*, eds. Zdeněk DEMEL – Karl SCHLEMMER, České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005, s. 115.

elderly persons, point of departure in love of the neighbour, openness to all elderly persons regardless of their declared creed, ability to actively listen to their life story, respect for the personal story of religious or spiritual development of the particular person and assistance in discovering and reinforcing his own spiritual resources.

Keywords: old age, home for the elderly, pastoral work, pastoral worker, spiritual needs

Kontakt na autora

Mgr. Věra Suchomelová, Th.D.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta, Katedra pedagogiky

Kněžská 8, 370 01 České Budějovice

suchomelova@seznam.cz